

Розділ XVI Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

Родовим об'єктом цих злочинів є сукупність суспільних відносин, що забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканність. Важливість цього об'єкта обумовлена тим, що відповідно до ст. 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Водночас злочини, об'єднані зазначеним родовим об'єктом, мають різні безпосередні об'єкти. Виходячи з цього, можна визначити таку систему цих злочинів:

1. Злочини, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації. Це: розголошення державної таємниці (ст. 328 КК); втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК); передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330 КК).

2. Злочини, які посягають на недоторканність державного кордону України^[1]. Це: незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК); порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333); порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК).

3. Злочини, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України. Це: ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК); ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336 КК); ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337 КК).

§ 1. Злочини, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації

Загальним для цих злочинів є їх безпосередній об'єкт — суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації в різних сферах діяльності держави, що можна охарактеризувати як відносини інформаційної безпеки. При посяганні на цей об'єкт може заподіюватися шкода військовому, економічному, науковому потенціалу держави. Тому зберігання державної таємниці або конфіденційної інформації — одна з гарантій незалежності України, її недоторканності та національної безпеки.

Втім з огляду на єдність об'єкта ці злочини мають певні особливості в предметі, в об'єктивній і суб'єктивній стороні їх складів, тому і потребують самостійного аналізу.

Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК). Відповідно до ч. 1 ст. 328 предметом цього злочину є відомості, що становлять державну таємницю, вичерпний перелік яких дано у Законі України «Про державну таємницю» (у редакції від 21 вересня 1999 р.)

1

. У статті 1 цього Закону державна таємниця визначається як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Так, наприклад, відповідно до ст. 8 цього Закону державну таємницю у сфері оборони становлять відомості про стратегічні й оперативні плани; у сфері науки — про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські і проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва продукції і технологічних процесів, що мають оборонне чи економічне значення або істотно впливають на зовнішньоекономічну діяльність і національну безпеку України; у сфері економіки — це відомості про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи; у сфері зовнішніх відносин — про експорт і імпорт озброєння, військової техніки, окремих видів стратегічної сировини. Ці відомості мають гриф секретності, ступінь якої («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») залежить від їх важливості і визначає строк секретності, ступінь обмеженості доступу до неї та рівень охорони державою.

Водночас ця ж стаття забороняє віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим порушуватимуться конституційні права людини і громадянина, заподіюватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. Це відомості про стихійні лиха, катастрофи, стан на-вколишнього середовища, здоров'я населення, характеристики стану правопорядку тощо.

Об'єктивна сторона злочину виявляється в розголошенні відомостей, що становлять державну таємницю. Діяння може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, які призводять до того, що відомості стають надбанням сторонніх осіб. Під сторонніми особами слід розуміти осіб, яким ці відомості не повинні бути відомі. Дія може виражатися, наприклад, у розголошенні секретних даних у розмові,

письмо-вому повідомленні, шляхом публікації у пресі, у виступі на радіо чи телебаченні, у передачі для друкування особі, що не має права на озна-йомлення з цими відомостями, у показі креслень, документів тощо. Бездіяльність може полягати в недотриманні правил зберігання, ви-користання, перевезення матеріалів, документів, коли створюється можливість ознайомлення з відомостями сторонніх осіб. Спосіб роз-голошення для кваліфікації значення не має.

Злочин вважається закінченим з моменту розголошення відомостей, коли вони стали відомі хоча б одній сторонній особі.

Суб'єктивна сторона цього злочину — це будь-яка форма вини: як умисел (прямий і непрямий), так і необережність (самовпевненість і недбалість). Обов'язковою ознакою вини є усвідомлення суб'єктом того, що відомості, які розголошуються, становлять державну таємни-цю, і що вони доводяться до відома сторонніх осіб. Так, умисним буде розголошення відомостей, якщо суб'єкт бажав похвалитися про на-явність у нього інформації про державну таємницю. Недбалість має місце, наприклад, у випадку, коли особа, приймаючи відвідувачів, не ховає зі столу документ, який містить державну таємницю, що дає можливість прочитати його стороннім особам. Мотиви розголошення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Втім при вчи-ненні цього злочину розголошення відомостей, що становлять держав-ну таємницю, не повинно мати ознак державної зради або шпигунства (статті 111 та 114 КК), тобто не повинно бути умисно спрямоване на спричинення шкоди основам національної безпеки України.

Суб'єкт цього злочину спеціальний — це особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Це може бути як служ-бова особа, поняття якої наведено в примітці до ст. 364 КК, так і інша особа, пов'язана по службі з такими відомостями (секретар, шифру-вальник тощо). Для цих осіб Закон України «Про державну таємницю» передбачає спеціальний порядок допуску до державної таємниці і пев-ні обов'язки її охорони. Військовослужбовець за розголошення відо-мостей військового характеру, що становлять державну таємницю, відповідає за ст. 422 КК.

Частина 2 ст. 328 КК передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як спричинення тяжких наслідків. Закон не розкриває поняття тяжких наслідків. Їх зміст визначається, виходячи з конкретних матеріалів справи. Це випадки, коли відомості, наприклад, стали відомі іноземній розвідці чи її представникам або коли розголошені відомості за своїм змістом є особливо важливими (наприклад, особливо важливі дані про новітні розробки в галузі оборони).

Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК). Відповідно до ч. 1 ст. 329 КК предметом цього злочину є: 1) докумен-ти, тобто письмові, з певними реквізитами акти, що містять відомості, які становлять державну таємницю (схеми, карти, накази, звіти, науко-ві висновки тощо); 2) інші матеріальні носії секретної інформації (дис-кети, кінофільми та ін.); 3) предмети, відомості про які є державною таємницею (наприклад, нові види зброї, прилади, медичні препарати). Саме за характером предмета слід відмежовувати ст. 329 від ст. 328 КК, в якій предметом злочину передбачені відомості, що становлять дер-жавну таємницю.

З об'єктивної сторони цей злочин характеризується сукупністю трьох ознак: 1) порушення встановленого законом порядку поводження з документами, матеріальними носіями інформації або предметами; 2) втрата документа або предмета; 3) причинний зв'язок між порушенням правил і втратою.

Порушення встановленого порядку поводження з документами або предметами може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, що порушують конкретні правила, спеціально встановлені для охорони документів, носіїв інформації, предметів, унаслідок чого вони втрачаються, тобто виходять із володіння особи, якій вони були довірені (десь за-буті, викрадені, випадково викинуті тощо). Порушення правил, наприклад, може полягати в роботі з документом у неналежному місці; за-лишенні відкритим сейфа, де зберігаються документи, предмети, тощо. Між порушенням правил і втратою має бути встановлений необхідний причинний зв'язок.

Обов'язковою умовою втрати є вихід документів, предметів із володіння особи, якій вони були довірені, поза її волею. Якщо ж предмет переданий, залишений за волею особи, і відомості стали надбанням сторонніх осіб, то це буде розголошенням відомостей, що становлять державну таємницю, і кваліфікується за ст. 328 КК. Тривалість часу, на який були втрачені документи, предмети (назавжди або через якийсь час повернені, знайдені), не має значення. Закінченим цей злочин є з моменту втрати, при якій створена реальна можливість ознайомлення з такими документами, предметами сторонніх осіб. Якщо ж втрата такої можливості не містила, то аналізований склад злочину відсутній. Наприклад, якщо через порушення правил поводження предмет був знищений, то особа не може відповідати за ст. 329 КК. При наявності в таких випадках ознак службового злочину відповідальність може наставати за ст. 367 КК.

Із суб'єктивної сторони втрата документів, що містять державну таємницю, характеризується складною (змішаною) формою вини: щодо порушення правил можливі як умисел, так і необережність, а щодо самої втрати — тільки необережність.

Суб'єктом цього злочину є особа, якій документи, матеріальні носії секретної інформації, предмети були довірені. Це може бути обумовлено або службовими функціями, або роботою, що виконується, або окремим дорученням.

Військовослужбовець за втрату документів, що містять відомості військового характеру, відповідає за ст. 422 КК.

Частина 2 ст. 329 КК передбачає як кваліфікуючу ознаку спричинення тяжких наслідків, характеристика яких аналогічна тій, що дана при аналізі самої ознаки ст. 328 КК.

Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330 КК).

Частина 1 ст. 330 КК передбачає відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства. Згідно з цим предметом цього злочину є відомості економічного, науково-технічного й іншого характеру, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, тобто відомості, що стосуються діяльності окремих підприємств, установ, наукових, господарських організацій, дипломатичних відносин, політики, розголошення яких може заподіяти шкоду діяльності цих організацій і вплинути на обороноздатність держави

[2]

Конфіденційна інформація характеризується обов'язковою сукупністю трьох ознак: 1) вона не є державною таємницею; 2) вона є власністю держави; 3) вона є обмеженою для користування: заборона на її збирання та передачу іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам міститься в наказах, інструкціях, розпорядженнях міністерств та відомств. Загальний порядок обліку, зберігання і використання такої інформації затверджується Кабінетом Міністрів України^[3].

Об'єктивна сторона виражається у двох формах: 1) передача іноземним підприємствам, установам, організаціям відомостей, що становлять конфіденційну інформацію; 2) збирання зазначених відомостей з метою їх передачі. Відповідно злочин вважається закінченим або з моменту передачі, або з моменту збирання відомостей з метою їх передачі. Не має значення, за чією ініціативою збираються відомості: або за ініціативою іноземної організації, або особа сама за своєю ініціативою збирає їх. При цьому відомості повинні передаватися саме іноземним організаціям або їх представникам. Це можуть бути будь-які іноземні організації: як державні, так і недержавні (комерційні, посередницькі тощо). Способи передачі та збирання можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Передача може здійснюватися телефоном, листом, на дискеті тощо. Збирається інформація шляхом фото-графування, викрадення, прослуховування інформації тощо.

Суб'єктивна сторона виявляється в прямому умислі: особа усвідомлює конфіденційність інформації, а також те, що вона є власністю держави, і бажає її передати або збирати для передачі саме іноземним організаціям, установам. Це усвідомлення обумовлено тим, що особи, які працюють з такою інформацією, підлягають обов'язковому ознайомленню під розписку про конфіденційність інформації та встановлені правила щодо користування нею, наприклад забороню вносити за межі службового приміщення документи з такою інформацією, розмножувати їх технічними засобами, які не обладнані спеціальними пристроями охорони тощо. Обов'язковим є і усвідомлення винним того, що відомості передаються або збираються для передачі саме іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам (це можуть бути будь-які іноземні організації: як державні, так і недержавні — наукові, комерційні, посередницькі тощо).

За характером відомостей і за відсутності мети підриву або ослаблення держави цей злочин відрізняється від державної зради і шпигунства.

Суб'єкт злочину — особа, якій конфіденційна інформація була довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Частина 2 ст. 330 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

Корисливий мотив означає спрямованість передачі або збирання інформації на отримання матеріальної вигоди (грошей, майна, вигод майнового характеру) або звільнення від обов'язків матеріального характеру (наприклад, у рахунок боргу).

Зміст тяжких наслідків для інтересів держави є оціночним поняттям і залежить від конкретних обставин справи (важливості інформації, розмір матеріальної або моральної шкоди тощо).

Повторність у цьому складі злочину спеціальна: вчинення хоча б однієї злочину, передбаченого ст. 330 КК, незалежно від наявності чи відсутності судимості.

Вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб передбачає наявність ознак ч. 2 ст. 28 КК.

§ 2. Злочини, які посягають на недоторканність державного кордону

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є суспільні відносини з охорони суверенітету України, цілісності і недоторканності її кордонів. Правовою основою відповідальності за ці злочини є ст. 2 Конституції

України, відповідно до якої суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Поняття державного кордону визначено в ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.¹⁰ «Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надд. повітряного простору».

Для захисту державного кордону від незаконного його перетину на Кабінетом Міністрів України встановлюються певні правила¹¹

-

-
